

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Кафедра практичної психології
Лабораторія методології практичної психології

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Суми
Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
2016

УДК 159.923+316.613.5]:316.4(082)

ББК 88.372я431

0 72

Рекомендовано Вченою радою Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 7 від 25 січня 2016 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кузікова С. Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Заступник головного редактора:

Щербакова І. М. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії
методології практичної психології кафедри практичної
психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Члени редакційної колегії:

Вертель А. В. – кандидат філософських наук;

Пасічник Н.О. – кандидат психологічних наук;

Щербак Т. І. – кандидат психологічних наук, доцент.

**0 72 Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : збірник
наукових праць / [за ред : Кузікової С. Б., Щербакової І. М.]. – Суми : Вид-во
СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 408 с.**

ISBN 978-966-698-211-6

У збірнику наукових праць висвітлюються теоретичні і прикладні аспекти дослідження особистості у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. Розглядаються особливості переживання персонологічних, вікових і соціокультурних криз; умови адаптації, ресоціалізації та розвитку особистості в ускладнених умовах життя. Особливу увагу приділено проблемам збереження психічного здоров'я та надання психологічної допомоги людині в консультативно-терапевтичній практиці.

Адресується науковцям та практикам у галузі психології. Прислужиться студентам, аспірантам, соціальним працівникам, педагогам, реабілітологам, всім зацікавленим особам.

До збірника включено наукові статті учасників II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (18-19 лютого 2016 р.). Редакційна колегія публікує статті в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей. При використанні матеріалів, опублікованих у збірнику наукових праць, збереження авторських прав обов'язкове.

ISBN 978-966-698-211-6

УДК 159.923+316.613.5]:316.4(082)

ББК 88.372я431

© Колектив авторів, 2016

© Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

Палл І. О. Про значення теоретичних положень психології для суспільної практики.....	9
Поброва Л. Г. Життєстійкість як внутрішній ресурс оволодіння складними ситуаціями.....	12
Нарій М. Й. Психічна травма в енергетичній концепції психіки і психічного.....	16
Вертель А. В. Кризис европейского (научного) сознания как философско-психологическая проблема.....	20
Віденєєв І. О. Стресостійкість в контексті психологічних ресурсів особистості.....	24
Вороєнко Р. А. Философское осмысление духовного кризиса личности, и его решение с точки зрения библейского богословия.....	27
Гура В. А. Эсхатомания: анализ факторов обострения эсхатологических ожиданий в кризисном обществе.....	31
Гура Т. В. Особистість в екстремальних умовах життя : лідерський аспект.....	36
Диса О. В., Баранова А. В. Психологические изменения личности в условиях сенсорной депривации.....	40
Диса О. В., Гузь Я. В. Особливості прояву ризикованої поведінки у складних життєвих ситуаціях.....	44
Зливков В. Л., Лукомська С. О. Особистісна автономія у контексті автентичності особистості.....	49
Козир М. В. Формування інформаційної компетентності викладачів в умовах нової економіки, яка ґрунтується на знаннях.....	52
Kozlova I. Non-normative life crises and psychological state of an individual.....	56
Кузікова С. Б. Стагнація самозмінювання як механізм кризоутворення на життєвому шляху особистості.....	58
Ложкин Г. В. Интрасубъектные и интерсубъектные предикторы уверенности в условиях неопределенности.....	63
Медінцев В. О. Кризис методологических ориентиров психолога.....	67
Потапчук Н. Д. Передумови виникнення та поширення чуток в умовах надзвичайної ситуації.....	70
Рухимович (Трахтенберг) Х. Л. Кризис профессионального образования в современном мире.....	73

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Сафін О. Д. Порівняльний аналіз психотехнологій та соціально-психологічних наслідків впливу на свідомість громадян СРСР та його правонаступника	76
Степура Є. В. Деякі психологічні передумови соціально-політичних рішень	80
Щербакова І. М. Феноменологія свободи і відповідальності особистості в кризових умовах та критичних ситуаціях життя.....	84

РОЗДІЛ II. ВІКОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЖИТТЄВІ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ: АДАПТАЦІЯ, РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ, РОЗВИТОК

Алексеева Ю. А. Особливості персоналізації віри на різних етапах онтогенезу	89
Arshava I., Nosenko E., Nosenko D. Self-handicapping and its relation to five factor model of personality.....	94
Василевська О. І. «Серійне малювання» як кризова психологічна техніка	97
Володарська Н. Д. Особливості психологічного супроводу дітей, які перебувають на лікуванні за кордоном	100
Гулакова А. В. Адаптація дітей-інвалідів до життя в умовах реабілітаційного центру.....	105
Даукша Л. М. Связь эмпатии и восприятия подростками взаимодействия с родителями.....	110
Дідик Н. М. Соціально-психологічна реабілітація дезадаптації дітей-сиріт.....	114
Єрмакова Н. О. Психокорекційна модель конструювання узгодженої довіри в умовах вікової кризи у студентів юнацького віку.....	117
Завацька Н. Є. Соціальна підтримка у реінтеграції осіб зрілого віку: емпіричні аспекти.....	122
Івченко Г. О. Значення ігрової терапії у роботі з дітьми, які пережили травмуючу подію.....	124
Ковальова Л. В., Нечипоренко Н. В. Актуальні проблеми емоційних порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з дитячим церебральним паралічем.....	128
Козуб Я. В. Эмоциональное отношение к учению у студентов с разными уровнями самоорганизации деятельности	133
Kol' A. Children's deprivation as a consequence of education in conditions of nowadays	138
Кузнецов М. А., Кузнецов И. А. Анализ эмоционального компонента жизнеспособности несовершеннолетних заключенных	139

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Лимріненко В. А. Сміслові конструкти, що відображають кризовий характер ціннісно-сміслового усвідомлення життя підлітків-неформалів	144
Липко О. В. Особливості довіри і саморегуляції студентів технічного вищого навчального закладу	148
Литовский В. Ф. Кризисные условия и критические ситуации в жизни взрослых в школьном обучении	152
Ломакін Г. І. Узагальнення характерних ознак перебігу криз зрілості у шкільних періодизаціях	156
Михайлюк Л. М. Конфлікти в культурному житті суспільств Заходу та Сходу	161
Мотрук Т. О., Головач І. А. Особливості сімейних цінностей у старшокласників	164
Мотрук Т. О., Шова А. С. Взаємовплив особистісних страхів та мотивації на досягнення мети особистості в юнацькому віці	167
Никифоренко А. Р. Прояви девіантної поведінки у підлітковому середовищі (на матеріалах соціологічного опитування учнів 8-х- та 11-х класів шкіл м. Маріупіль)	169
Пасічник Н. О. Профілактика відхилень психічного розвитку дітей дошкільного віку, які проживають в сільській місцевості	174
Постолова И. В., Томарева Н. А. Лексема «Латынь» в языковом сознании студентов НФАУ (Национального фармацевтического университета) – ассоциативный эксперимент	178
Пухно С. В. Особливості кризи юнацького віку як чинник проходження адаптації першокурсників ВНЗ	183
Росийчук Т. А. Психология между идеальной и реальной школой: кризис школы как топоса психологического развития	186
Рябоконе Н. О. Вплив соціальних факторів на формування емоційно-поведінкових та особистісних розладів у дітей шкільного віку	191
Сидорова Л. Г. Проблеми особистісного становлення підлітків з церебральним паралічем	194
Стадник Г. А., Сімбірцова О. О. Взаємозв'язок тривожності та самооцінки підлітків	198
Тарасова Т. Б. Вікові кризи розвитку особистості: продуктивне проживання та психологічна просвіта	201
Тітов І. Г. Світоглядні аспекти кризи юнацького віку	206

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Усик Д. Б. Особливості переживання екзаменаційного стресу студентами.....	209
Cherniavska V. Infantile autism.....	212
Шишлова Е. Э. Гендерная идентичность молодежи: внутрличностные кризисы и конфликты.....	215
Щербак Т. І., Моїсеєнко Н. М. Психологічна характеристика кризового періоду у геронтогенезі.....	219
Янчий А. И. Содержательные характеристики социальной перцепции у подростков с девиантным поведением	222

РОЗДІЛ III. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМІГА ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ, ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

Біла І. М. Сприймання в умовах інформаційного простору.....	228
Вертель В. В. Кризовий стан здоров'язберезувальної компетентності учнівської молоді (експлікація проблеми).....	232
Дворніченко Л. Л., Дубницька Т. Є. Вагітність як критичний період життя жінки та її родини	235
Диса О. В., Андрійченко А. В. Інтернет-залежність як наслідок переживання підлітками емоційно складної життєвої ситуації.....	240
Диса О. В., Василюк О. Л. Шляхи подолання особистістю синдрому втрати	244
Дмитренко Г. М. Психологічна реабілітація учасників АТО: види діяльності практичного психолога	248
Завацький Ю. А., Завацький В. Ю. Соціально-психологічні умови психопрофілактики та корекції посттравматичних стресових розладів у молоді	252
Завгородня О. В. Психологічне здоров'я людини: профілактика розладів.....	255
Землянська О. В., Грищенко М. В. Негативні психічні стани при життєвих кризах особистості.....	259
Клопота Є. А. Адаптивні можливості особистості в умовах зорової депривації	262
Левит Л. З. Преодоление жизненных кризисов: в контакте с «Внутренним идеалом»	266
Ніколаснко С. О. Патопсихологічні особливості бойових посттравматичних стресових розладів.....	271
Олефір В. О. Особистісний потенціал як предиктор копінг-стратегій та психологічного благополуччя	274

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Орап М. О. Наративні технології у подоланні критичних ситуацій життя	279
Поладко Г. О. Образ «хвороби» та «здоров'я» в уявленнях лікар в-терапевтів	282
Тітова Т. Є. Психологічна допомога особистості, які переживає кризу	285
Урусова О. Г. Застосування психологічних технологій та інструментів у мед ації при вирішенні родинних конфліктів	287
Федорова Є. В., Корчака М. В. Чинники збереження психологічного здоров'я особистості в критичних умовах життя	291
Хомугиннікова Н. Н. Дослідження автентичності в контексті психологічного здоров'я особистості	295
Шевченко Н. Ф. Використання методів психодинамічної психотерапії для допомоги психосоматично хворим у посткризових ситуаціях	298
Штагер Я. О. Окремі аспекти внутрішньої картини хвороби та образу здоров'я у пацієнтів з шизофренією	301
Щербак Т. І. Психологічний дебрифінг як метод психотерапевтичної роботи з наслідками критичних ситуацій	305

РОЗДІЛ IV. ОСОБИСТІСТЬ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ І В СПОРТІ

Важинський С. Е. До проблеми формування особистісних настанов майбутніх фахівців небезпечних професій	308
Wilsz J. Zakłócenie równowagi funkcjonalnej jednostki przez sytuacje kryzysowe – analiza mechanizmów wewnętrznych	311
Волянук Н. Ю. Варіабельність та неминучість криз професійного розвитку суб'єкта діяльності	316
Гринців М. В. Розвиток вольової саморегуляції як головний механізм діяльності особистості	320
Заїкіна Г. Л. Аналіз мотиваційно-особистісних характеристик майбутнього фахівця у сфері фізичної культури	323
Звіряка О. М. Особливості фізичної реабілітації у кризових станах: психологічний аспект	328
Ємяшєва М. Ю. Теоретичний аналіз психологічних умов формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда	332
Кализиченко І. О., Тарапата-Більченко Л. Г., Зуєв С. П. Психофізіологічні аспекти сценічного хвилювання та передстартового стану	335
Латіна Г. О. Нервово-психічна стійкість студентів на етапі становлення педагогічної професії	341

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Лотоцька-Голуб Л. Л. Компетентність фахівця як передумова професійного вигорання.....	345
Матієнко-Купріянов В. І. Особливості криз професійного розвитку викладачів з фізичного виховання.....	349
Моїсеєнко І. Б. Особливості професійного вигорання педагогів.....	353
Мусатов С. О. Психологічний аспект кризового буття особистості.....	357
Науменко Ю. Р., Науменко Р. Р. Роль відповідальності у професійному становленні практичного психолога.....	360
Неровня І. В. Особливості надання психологічної допомоги жертвам катастроф.....	362
Озерський І. В. Нейтралізація посттравматичного стресового розладу демобілізованих бійців АТО.....	367
Плачинда Т. С. Психологічний аспект професійної підготовки авіаційних фахівців.....	371
Позднишев Є. В. Агресія як емпіричний референт іміджу футбольних фанатів.....	374
Попович І. С. Соціальні очікування учасника АТО.....	378
Ушакова І. М. Особистісний профіль переживання кризи у вимушених переселенців.....	382
Федан О. В. Розвиток автентичності майбутнього практичного психолога в період життєвої кризи.....	385
Черенщикова Д. В. Психологічний супровід науково-педагогічних працівників ВНЗ.....	388
Щербак Т. І., Говорун Д. О. Соціально-психологічні передумови девіацій спортсменів.....	393
Щербак Т. І., Щерба А. П. Психологічні особливості криз професійного становлення психолога.....	396
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	400

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

УДК 159.9:008

Балл Г. О.

ПРО ЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ ДЛЯ
СУСПІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Показано, що теоретичні положення психології (зокрема, опрацьовані в межах діяльнісного підходу) здатні істотно допомогти розумінню суспільно-політичних процесів.

Ключові слова: теорія діяльності, дія, операція, значення, смисл.

Постановка проблеми. Українські психологи, тим паче за кризових обставин, в яких перебуває наша країна, дбають про те, аби їхня професійна діяльність принесла їй якнайбільше користі. Відповідно вони нарощують зусилля у різноманітних сферах практичного застосування психологічного знання, особливо ж у тих, які пов'язані з підвищенням обороноздатності країни, наданням психологічної допомоги найбільш постраждалим особам, прискоренням давно назрілих реформ тощо. Головними об'єктами практичного застосування при цьому постають методики (діагностичні, коригувальні, розвивальні тощо), які допомагають позитивно вплинути на стан осіб, груп, організацій, підвищити ефективність їхньої суспільно корисної діяльності. Що ж до теоретичних положень психологічної науки, то їх вважають інструментами для, так би мовити, внутрішнього застосування, тобто для професіоналів (психологів і представників суміжних професій). І справді – вільне володіння такими інструментами є конче потрібним для успішної професійної діяльності. Проте їхня роль цим не обмежується. Розкриваючи істотні властивості людської психіки, теоретичні положення психології – отримані у межах різних методологічних парадигм, але теоретично обґрунтовані й експериментально і/або практично апробовані – мають значний потенціал для реалізації макросоціальної функції психології, кажучи конкретніше – для впливів на свідомість, а отже, й на діяльність і соціальну поведінку фахівців різних професій і, загалом, громадян країни.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі сказаним вище про «різні методологічні парадигми», я хотів би звернути увагу, зокрема, на діяльнісний підхід. Нині є неприйнятною, звичайно, його колишня абсолютизація (зумовлена особливостями «епохи модерну», коли він сформувався – див. [6], – а також суто ідеологічними чинниками радянського періоду). Та попри це потрібно, на мою думку, повною мірою скористатися його безсумнівними здобутками, які знайшли вияв у психологічній теорії

**ЛЕКСЕМА «ЛАТЫНЬ» В ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ СТУДЕНТОВ НФАУ
(НАЦИОНАЛЬНОГО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА) –
АССОЦИАТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ**

В статье идет речь о проведении ассоциативного эксперимента с привлечением студентов НФАУ (специальность «Технология парфюмерно-косметических средств») с описанием реакций на слово-стимул «Латина».

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, слово-стимул, реакции сознания, лексема «латина».

Постановка проблемы. В соответствии с учебной программой студенты медико-фармацевтических вузов изучают латинский язык на первом курсе как основу для формирования профессиональных навыков. В процессе обучения вчерашние школьники все время сталкиваются с новыми терминами и понятиями, зачастую имеющими латинско-греческое происхождение. С точки зрения психолингвистики важно отследить реакции сознания студентов на незнакомую лексику. Анализ подобных реакций может быть полезным для формирования четкой направленности учебного процесса и акцентуализации внимания студентов во время самого обучения дисциплине.

Изложение основного материала. Не вызывает сомнений факт, что эксперимент – краеугольный камень психолингвистики. «Психолингвистика – это, прежде всего, экспериментальная наука» (Сахарный, 1989) или «В сущности, психолингвистика и есть не что иное, как экспериментальная лингвистика» (Леонтьев, 1997).

В «идеальном» психолингвистическом исследовании языкового сознания разумно сочетаются методы наблюдения и техника проведения самого эксперимента (либо серии экспериментов). Полученные результаты становятся основой теоретической модели, логическим продолжением которой должна стать модель практическая. При рассмотрении неполного, частичного исследования допускается использование методов, определяемых целью исследования.

Работа с языковым сознанием, проводимая с использованием метода ассоциативного эксперимента, может быть проиллюстрирована следующей схемой: $S \rightarrow \blacksquare \rightarrow R$, где S – стимул, R – реакция испытуемого, а между ними связь через «черный ящик», который символизирует непостижимость исследуемого человека, активного участника речемыслительной деятельности» (Ягунова, 2005). Ассоциативный эксперимент предполагает обязательное использование самих терминов

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

«стимул» и «реакция». «Слово-стимул при ассоциативном эксперименте выступает как импульс, «запускающий» процесс активации в сети и приводящий в предречевую готовность значительный ее участок, в результате чего испытуемый вербализирует один из находящихся в предречевой готовности узлов» (Караулов 1993).

В нашем исследовании такими словами-стимулами могут выступать как сами названия дисциплин, так и термины – краеугольные понятия для них. Когда слово-стимул озвучено, реципиент оказывается в ситуации, подобной той, в которой находится слушающий (читающий) при восприятии первого слова, какого-то нового высказывания, никак не связанного с предыдущим контекстом и не обусловленного коммуникативной ситуацией. Необходимой на данном этапе эксперимента является идентификация слова (студент должен понимать заявленную лексему). В ассоциативном эксперименте этот этап наглядно представлен, при этом реакции реципиентов достаточно четко указывают на то, какие признаки слов-стимулов актуализируются в их пльковом сознании.

Данная статья является первой в серии работ, посвященных определению ассоциативного поля лексемы «латынь» в языковом сознании студентов медико-фармацевтических специальностей. Первая группа респондентов, принявших участие в данном эксперименте, включала в себя студентов НФаУ первого года обучения (специальность «Технология парфюмерно-косметических средств») – 30 испытуемых. Характер выборки – женщин 100%, мужчин – 0%, возраст испытуемых 17-18 лет – 100%, что было обусловлено самой целью эксперимента.

Цели и задачи первого этапа нашего исследования состоят в том, чтобы выделить отдельные типы ассоциативных реакций на предложенное слово-стимул «латынь», базируясь на результатах проведенного свободного ассоциативного эксперимента и смоделированного на этих результатах ассоциативного поля.

Анализ данных показал, что характер ассоциаций напрямую зависит от основного вида деятельности респондентов (обучение в вузе), а так же от их будущей профессии. Характеру ассоциаций студентов иных медико-фармацевтических специальностей, а также их сравнительной характеристике будут посвящены последующие публикации.

Участникам психолингвистического эксперимента была предложена следующая инструкция: «Напишите первые пришедшие вам в голову

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

ассоциации на приведенное понятие». Время для ответа ограничивалось одной минутой, других ограничений не предполагалось.

Обработка результатов ассоциативного эксперимента (подсчет количества различных реакций на слово-стимул «латынь») показала, что на один стимул испытуемые (30 человек) выдали 114 реакций (98 слов и 16 словосочетаний). В ходе эксперимента респонденты получили единственное ограничение – во времени – 1 минута (для большей ассоциативной репрезентативности), но были свободны в выборе слов-реакций, относящихся к различным частям речи. Характерно то, что респонденты в подавляющем большинстве остановились на прагматических реакциях (слова-реакции такого же грамматического класса, как и слово-стимул). Синтагматические ассоциации (слова-реакции относятся к иному грамматическому классу, нежели слово-стимул) единичны, что свидетельствует о доминировании языковых ассоциаций над речевыми.

часть речи	общее число упоминаний	процент данной части речи от общего количества слов	количество неповторяющихся слов
существительное	91	92,86	50
прилагательное	4	4,08	4
наречие	2	2,04	2
глагол	1	1,02	1

Итого: прагматические реакции составляют 92,86%, синтагматические – 7,14%, что свидетельствует о высоком уровне актуализации слова-реакции в ассоциативном процессе.

В условиях поставленного эксперимента (ограниченное количество респондентов – 30) ассоциативное поле обладает четкой структурой (ядро, периферия). Далее приведены все слова-реакции респондентов на слово-стимул «латынь» в порядке убывания частотности употребления.

Латынь – 114: учеба (7), слова (6), медицина (5), домашние задания (4), лекарство/лекарства (4), рецепт/рецепты (4), лексический минимум (3), модуль (3), окончания (3), преподаватель (3), язык (3), баллы (2), ботаника (2), время (2), оценки (2), пара/пары (2), перевод (2), растения (2), сессия (2), таблицы (2), термины (2), трудность/трудности (2), фармация (2), алфавит, ботанические растения, буквы, вище образование, відмінки, вода, врач, грамматика, древняя, зачет, знания, интересная/интересно, книжка, литературные диктанты, люблю, Любовь Ивановна, маркер, медик, медицина прошлого, много слов, настоящий

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

новое, отдых, память, полезное, правила, предмет, препараты, растворы, Рим, словарь, сложность, спиритизм, таблетки, таблица окончаний, таблица відмінків, увлекательно, ум, универ, учение, фармацевт, химические элементы, четверг, шаманизм.

Исходя из частотности употребления, к ядру ассоциативного поля слова-стимула «латынь» можно отнести слова-реакции: *учеба (7), слова (6), медицина (5)*, а на периферии будут присутствовать множественные единичные реакции, иногда не поддающиеся интерпретации (*вода, шаманизм и проч.*).

Построенное ассоциативное поле позволяет провести семантический анализ слов-реакций. Большинство слов-реакций очевидно связаны с особенностями учебного процесса и могут быть объединены в соответствующую группу: *учеба (7), слова (6), домашние задания (4), лексический минимум (3), модуль (3), окончания (3), преподаватель (3), билеты (2), оценки (2), пара/пары (2), перевод (2), сессия (2), таблицы (2), термины (2), алфавит, буквы, вище образование, відмінки, грамматика, зачет, знания, книжка, литературные диктанты, Любовь Ивановна, маркер, правила, предмет, словарь, таблица окончаний, таблица відмінків, универ, учение, химические элементы, четверг. Такие «загадочные» ассоциации как Любовь Ивановна, четверг, маркер становятся понятными при знании деталей учебного процесса (Любовь Ивановна – преподаватель, занятия проводятся по четвергам, в процессе выполнения заданий используется маркер для доски).*

Следующая по значимости группа слов-реакций – общие ассоциации в истории и современным использованием латинского языка: *медицина (5), лекарство/лекарства (4), рецепт/рецепты (4), язык (3), ботаника (2), растения (2), фармация (2), врач, древняя, медик, медицина прошлого, настойки, препараты, растворы, Рим, таблетки, фармацевт, химические элементы. Отдельно можем выделить слова-реакции, характеризующие эмоциональное отношение респондентов к слову-стимулу: время (2), трудность/трудности (2), интересная/интересно, люблю, много слов, новое, отдых, память, полезное, сложность, увлекательно, ум.*

Результаты данного эксперимента можно наглядно отобразить в виде следующей таблицы:

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

семантическая группа ассоциаций	количество реакций	процент от общего числа реакций	количество неповторяющихся реакций
отражение учебного процесса	63	55,26	33
общекультурные	33	28,94	18
эмоциональное содержание	14	12,28	12

Следует отметить, что выбранную группу респондентов отличает двуязычие, характерное для значительной части населения Украины, что нашло свое отображение в представленной выборке ассоциаций. Среди ответов были слова и словосочетания на украинском и русском языках, а также «интерлингвистические гибриды» («вище образование», «таблица відмінків»).

Вывод. Таким образом, можно заключить, что совокупность множества ассоциативных реакций при психолингвистическом эксперименте дает представление о языковом сознании студентов, а ассоциативный эксперимент является одной из наиболее разработанных и эффективных методик для анализа единиц языкового сознания и принципов его организации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Банникова С. В. Концептуальная основа прецедентных феноменов (психолингвистический эксперимент) [Текст] / С. В. Банникова // Современная филология: материалы междунар. науч. конф. (г. Уфа, апрель 2011 г.). – Уфа: Лето, 2011. – С. 7-10.
2. Караулов Ю. Н. Ассоциативная грамматика русского языка. – М.: «Русский язык», 1993. – 303 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М., 1997. – 287 с.
4. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 240 с.
5. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.
6. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 134 с.
7. Эксперимент в психолингвистике: Конспекты лекций и методические рекомендации. Учебное пособие для вузов / Е. В. Ягунова. – СПб.: Издательство «Остров», 2005. – 51 с.
8. Johnson-Laird, P. N. (1974). Experimental psycholinguistics. *Annu. Rev. Psychol.* 1974. 25:135-160. Режим доступа: <http://mentalmodels.princeton.edu/papers/1974exp-psycholing.pdf>
9. Melinger, A. (2006) Introduction to Psycholinguistics. Lecture 2: Experimental Design and Analysis / Psycholinguistics Dept of Computational Linguistics & Phonetics (FR 4.7) / Saarland University. Режим доступа: http://www.coli.uni-saarland.de/~crocker/courses/am_lecture2.pdf
10. Levelt, Willem J. M. (2001) Spoken word production: A theory of lexical access / Max Planck Institute for Psycholinguistics. Режим доступа: http://www.coli.uni-saarland.de/~crocker/courses/articles/Levelt_2001.pdf

ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ЯК ЧИННИК ПРОХОДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ВНЗ

У статті представлені особливості проявів кризових процесів юнацького віку, пов'язаних з входженням молодих людей в самостійне життя, як чинника їх адаптації у ВНЗ; характеристики таких чинників адаптації першокурсників, як професійна мотивація та складові професійної компетентності особистості.

Ключові слова: юнацький вік, кризові процеси юнацького віку, адаптація, професійна мотивація, професійна спрямованість.

Постановка проблеми. Представниками наукової корпорації вітчизняної вікової психології період юнацтва розглядається як період професійного самовизначення, завершального етапу формування світогляду особистості. Дослідники виокремлюють ранню юність (15-18 років) і пізню юність (18-23 років). Згідно з віковою психологічною періодизацією, юнацький вік характеризується зміною провідного виду діяльності, яким є навчально-професійна, що пов'язано з визначенням молодою людиною свого місця в житті, формуванням складових моральної самосвідомості. Критерієм дорослішання стає оволодіння системою знань, цінностей, соціальних норм, готовність до здійснення різних видів діяльності. Період 17-18 років характеризується сформованістю ціннісно-сенсової саморегуляції поведінки, проте, як правило, – загостренням існуючих у молодій людини внутрішніх конфліктів; виникненням питань, як неможливих для розв'язання в зв'язку з ускладненням життєдіяльності: розширенням діапазону соціальних ролей з відповідною мірою самостійності і відповідальності. Соціальна ситуація розвитку полягає в тому, що перед юнацтвом постає соціальне завдання професійного самовизначення в плані реального вибору, – це стає психологічним центром соціальної ситуації розвитку молоді людини. Професійне самовизначення формує своєрідну внутрішню позицію: впевненість у майбутньому, побудова життєвих планів і перспектив.

Виклад основного матеріалу. Прояв кризи юності, пов'язаний з переходом до самостійного життя, загострюється під час проходження адаптаційних процесів у новому навчальному закладі. Процес адаптації першокурсників ВНЗ супроводжується, як правило, негативними переживаннями, пов'язаними з невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю повсякденного контролю педагогів та батьків; пошуком оптимального режиму праці і відпочинку в нових умовах; налагодженням побуту та громадського обслуговування і т.п. Внаслідок недостатності життєвого досвіду,

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ
ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ**

Збірник наукових праць

Редакційна колегія публікує статті в авторській редакції з оригінал-макетів, наданих авторами публікацій, залишаючи за ними право відстоювати власну наукову позицію.

Відповідальність за зміст матеріалів та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій.

Відповідальна за випуск: *С. Б. Кузікова*
Комп'ютерна верстка: *Ю. С. Ліхачова*

Здано в набір 20.12.16. Підписано до друку 25.01.16.
Формат 60x84/16. Гарн. Cambria. Папір друк.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 23,3. Обл.-вид. арк. 25,4.
Тираж 100 прим. Вид. №8.

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка

